

Hiperindibidualismo kooperatibista? Zoriontasuna eta talde lana testuinguru neoliberallean

Iñigo Martinez Peña

Filosofia eta psikologia irakaslea Batxilergoan

Pentsamendu soziala: hizkuntza harremanen fruitua

Zein ote da hizkuntzaren kronologia? Nola hasten da *gizaberea* hitz egiten? Hitzak, hasieran, ez dira norberarenak; beste norbaitengandik entzuten ditugu. Horregatik, nire ustez, *pentsamendu soziala* erreduzantzia bat baino ez da: ez dago soziala ez den pentsamendurik, bakarrizketan bagaude ere. Geure buruarekin solasean ari garenean, jasotako hizkuntza erabiltzen dugu, beste batengandik jaso.

Har dezagun ume jaioberriaren egoera: negarrez dago. Eta bere negarrari, gizakumearen oihuari, norbaitek hitza jartzen dio, negarra interpretatu egiten du, hizkuntzaren sare sinbolikoan sartuz. Agian esango du «umetxoa negarrez ari da gose delako: gose zara maitea?, edo logura delako, edo izorratu nahi gaituelako...», oraingoz berdin dio zer atxikitzen diogun, zein den gure interpretazioa, zuzena ala ez zuzena. Kontua interpretazioaren ekintzan bertan datza, horrek etorkizuneko elkarrizketan sartuko du jaioberria, hizkuntzarekin harremanetan. Giza oihuari esanahi bat eman zaio.

Zer izango zen sinbolizatu gabeko negarra, oihua? Nire ustez, E. Munch bere margolan famatuan oihu hori irudikatzen ahalegintzen da: bakardadearen garrasia, gauerdilunean oihu galdu bat, beste inork jaso gabea.

Hizkuntzaren aurrexistentzia, beraz, hor dago, hasiera batean arrotza zaigu guztioi, kanpotik jasotzen dugulako *Bestearen* hizkuntza, J. Lacan psikoanalistaren terminoa erabiliz. Denok gara atzerritarrak, gure ama hizkuntzan ere. Esan esan ziguten: «Nire ume bihurria, nire polita, aitonaren berdin-berdina...», auskalo zer! Eta ez genuen tutik ere ulertzen, baina gure mundu sinbolikoaren jatorria bertan jarri zen jokoan.

Indibidualismoaren zuloak

Zentzu horretan, J. M. Barandiaranek «Ez gara gure baitakoak» esaldian laburbiltzen zuen giza loturak indibiduo bako bako oinarritzakoagoak direla. Bagara baina ez gara guztiz. Besteaz osaturik gaude: aita-ama, neba-arreba, seme-alaba, herrikide, lankide, adiskide... sare sinboliko baten barnean sartuta. Ez gara geure buruaren egile.

Horren harira, bitxikeria etimologiko bat ere aipa daiteke: ‘materia’ hitza latinezko *mater, madre* –ama– hitzetik dator, eta ez isolamendu atomikotik. ‘Ama’ izatea, finean, harreman sinboliko bat da.

Ondorioz ‘indibiduo’ kontzeptua bera zalantzarria da. Hitza aztertzen badugu, latinezko *dividere* aditzaren ukazioa da: *in-dividere*. Osotasun zatiezina, gizartearen azken atomoa omen da indibidua. Baina norbanakorik ez da zatiketarik gabe, bikoizketarik gabe, ez gara guztiz gure hitzen eta hizkuntzaren jabe, ez gara guretzako transparenteak, gardenak. *Bestea* hasieratik dago gure bizitza psikikoan.

Arteak, literaturak edo zinemak ederki ematen dute hunkipen horien berri. H. Hesserren *Estepako otsoa* eleberrian, besteak beste, ezinezko orekaren bila dabil Harry Haller protagonista. Kulunka doa, filantropo izatetik misantropo izatera, mutur batetik bestera, bere desirek eta bere ustezko jokabide idealek talka egiten baitute. A. Rimbaud poetak ere esaldi iradokitzailea dauka zatiketa hori aipatzeko: «ni beti naiz beste bat». Ez dago nitasunik zu edo bera gabe.

Nahiz eta indibiduoaren zuloak aipatu, askotan entzuten dugu indibidualismoaren kulturari bizi garela, hori dela egungo ideologia nagusia. Indibidualismoa, finean, harremanak ulertzeko modu bat da, harremantzeko ideologia bat. Nolakoa? G. Lipovetskyk, adibidez, egungo indibidualismoa deskribatu du, Nartzisoren mitoa gaurkotuz. Nartzisismoaren garaian bizi gara eta soilik geure buruarekin kezkatuta omen gaude. Kezka politikoak alde batera utzita, kezka pertsonalak nagusi dira: osasuna zaindu, norberaren egoera ekonomikoaz arduratu, konplexuak kentzen ahalegindu, oporren zain egon... Gure garai hipermodernoa deskribatzeko, *Homo politicusetik homo psicologicusera* igaro garela dio Lipovetskyk.

Gure garaia izendatu nahian: modernitatetik postmodernitatera

Gure garaia hipermodernitate gisa izendatzen badugu, hiperindibidualismoa ere testuinguru horretan azaldu beharko genuke. Nola justifikatu, hala ere, gure momentu historikoa izendatzeko sailkapen hori? Zuzena al da *hipermodernitate* hitzaren erabilera?

Galdera erantzun aurretik, norberaren momentu historikoa ulertzeko zailtasun berezi bat ere badagoela onartu behar dugu. Bertan sartuta gaude, eta, agian, azterketarako beharrezko distantzia falta zaigu. Urrundu behar, baina ezin: suertatu zaigun garaia kasik konturatu gabe arnasten dugu, giroak osatzen gaitu. Gure gurasoenak baino, gure garaia seme-alabak garela esan ohi da. Ezinezko saiakera da orduan garaia deskribatzea?

Behin, Mao Zedongi Frantziako Iraultzak historian izandako eraginaren inguruan galdetu zioten: «oraindik goizegi da balorazioa egiteko» erantzun omen zuen, ia berrehun urte pasa eta gero. Denbora behar da gertaera garrantzitsuen ondorioak neurtzeko, aztertzeko, argitzeko. Perspektiba faltagatik, beraz, sailkapena bera argi-ilunez beteta dago: ausarkeriaz gidatu, bide okerretatik aritu, eta istripu intelektualak pairatzeko arriskuan gaude.

Arazoak arazo, ulertzeko ahalegina lagungarria izan daiteke garaiko esloganak zalantzan jartzeko –edo gogoz jarraitzeko–, pairatutako inertziak aldatzeko, ibilbidea

aldatzen ahalegintzeko... Ulermenak maniobrarako tarte handiagoa eman ahal digu, esnatuago bizi gaitezke.

Beraz, esan bezala, Lipovetskyren proposamenetik tiraka, gure garaia hipermodernitatea izendatzearen justifikazioari helduko diot.

Hipermodernitatea

80ko hamarkadatik aurrera, modernitateak postmodernitateko haustura aipatzen hasi zen ustezko gizarte-giro aldaketa azaltzeko. Modernitateak etorkizun hobea zuen helburu; postmodernitateak, berriz, etorkizuna beharrean orainaldia aldarrikatzen zuen.

Postmodernitatea deskribatzeko ezaugarriak hauek izan ziren, besteak beste: razionaltasunarekiko mesfidantza, indibidualismoaren areagotzea, kontsumismoaren gorakada, diziplinaren eta arauen ahultzea, sakrifizioaren aurkako hedonismoa, masa komunikabideen eta informazioaren iraultza... Zein ote zen horien guztien artean modernitatearen amaiera azaltzeko ezaugarriak azpimarragarriena? Lipovetskyren ustez, kontsumora jo behar dugu postmodernitatearen klabea ulertzeko. Giro aldaketa kontsumoak sorrarazitako ametsen eskutik dator: merkantziak orainaldi indibidual euforikoaren promesaz jantziak daude.

Beraz, postmodernitateak orainaldia gurtzen du, hedonismora gonbidatzen gaituzten iragarki eta mundu merkatuaren testuinguruan. Den-dena orain eta hemen nahi dugu! Diziplina-gizartetik moda-gizartera pasa gara, eta, gizarte horretan, orainaldia denboraren ardatz nagusia da, momentuko erosketen fantasian. *Carpe diem!* oihukatuko da, bai 68ko Maiatzean, baita logika kontsumitzaile berrietan ere.

Postmodernitateak azpimarratutako orainaldi positiboa, aldiz, labur geratu da azken gizarte eraldaketak azaltzeko. Orainaldiaz gozatzeko agindua baino, orainaldiaren ardura bizi dugu: gurea urgentziaren garaia da. Itxarotea ere lotsagarria egiten zaigu. Zer dela-eta? Teknologiek aurrerapauso nabariak eman dituzte norabide horretan: denbora-espazioa konprimitu, eta informazioa denbora errealean heltzen zaigu. Bat-batekotasunaren inperioa garaile. Ezinbestekoa da kronokonpetentzia, '0' atzerapena, denboraren etekina. Bizitza arinagoa eta lehiatsuagoa dugu, antsietate handikoa. Postmodernitatearekiko desengainua ekarri du horrek: dibertsioa beldurrarekin nahastu da, euforia hauskortasunarekin, *Carpe diem*-a ziurgabetasunarekin.

Modernitateak guztiontzako etorkizuna eraikitzeko asmoa zeukan; postmodernitateak norberarentzako orainaldia aldarrikatzen zuen; hipermodernitateak urduri galdetzen du ba ote dagoen etorkizunik.

Hiper-Bizitza

Urgentzia eta ardura giro hipermodernoen seinale dira; merkatua, efikazia tekniko eta indibidua horien ardatz. Merkatuak produktuak etengabe berriztu behar ditu. Baina zertarako berritu? Zein da helmuga? Berritzeko agindu horrek ez dauka norabiderik. Kontu bakarra merkatuan bizirautea da, egokitzea. Efikaziarako exijentzia

itsuak gidatzen gaitu: «segi berrizatzen! Pixka bat gehiago oraindik!». Gehiago hori, gure bizimoduaren hainbat esparrutan sentitu dezakegu. Gehiagokerien gehiegikeriak. Hortxe dago 'hiper' hitzaren egungo potentzialtasuna Mendebaldeko gizartearen estiloa deskribatzeko.

Izan ere, non ez dago 'hiper' marka gure inguruan, gure bizimoduan, gure izaeran? Hipermerkatuetako hipereskaintza, hiperaktibitatea, hipertestua, edo terrorismoaren aurkako hiperbigilantzia. Hiper eta gehiegi nonahi ageri dira, mugarik gabe... Hazkunde etengabearen eta gehiegikeriaren logika bizitzaren esparru guztiei aplikatzen zaie. Zentzu horretan, aurrizki iradokitzailea dela uste dut.

Hiper horren adibidea bada ere DSMk (Estatu Batuetako Psikiatriaren Estatistika eta Diagnostiko Gidaliburuak) sailkatutako gaixotasunen zerrenda. Sailkapen berri gehienak adikzioaren edo neurrigabekeriaren arabera definitzen dira. Apustuei, erosketei, mugikorrari... hiperengantxatuta omen gaude, frenorik gabe. Elikadura nahasteetan, bulimia (gehiegi jatea) edo anorexia ('gehiegi' ez jatea). Bigorexia (kirol gehiegi egitea) edo dopinga (toxiko gehiegi hartzea)... edo kriminologian modan daude *serial killer*-ak (gehiegi hiltzea): denak daude gehiegikeriaren logika produktiboan sartuta.

Kontua da hiper horrek oro kuantifikagarri, dena ranking, dena konparagarri bilakatu nahi duela. Kuantifikagarritasuna eta konparaketa gaur egungo ideologiaren oinarri bilakatu dira, errendimenduaren gizartearen marka.

Errendimendua eta zoriontasuna

Neoliberalismoak XXI. mendeko subjektibotasuna eraiki du. Bizitza bera, hazkunde etengabeko enpresa gisa hartuta, errendimenduaren bilaketan omen datza. Oporretan, kirolean, sexualitatean, zoriontasunean... Arlo gehienetan ekonomiaren hiztegia inposatzen da. Ondo kudeatzen ari zara zure bizitza?

Zoriontasunaren gaia, adibidez, oso zabaldua dago enpresa munduan. Egungo botere ekonomikoak zoriontasuna ondo aztertu eta bultzatu nahi du. Ez al da susmagarria?

Enplegatuen zoriontasun ezak sortutako galera ekonomikoa ez omen da makala: produktibitatea gutxitu eta gastu sanitarioa gehitu egiten du. Estresa eta depresioa 2012ko lan baja kopuruen arrazoi nagusia izan ziren mundu mailan, langileen atsekabea kontu ekonomiko eta politiko serioa bilakatur... Eta kapitalismo neoliberalaren mehatxurik handiena jendearen gogo falta balitz?

Zoriontasunaren eta produktibitatearen arteko lotura ikerketa gai garrantzitsua bilakatu da. Agian «diruak zoriontasuna ematen du» esaldi tipikoaren ordena alderantziz jarri beharko genuke, eta «zoriontasunak dirua emango digula» esan. Lelo horrekin, hainbat enpresatan zoriontasunaren departamentua sortu da, langile nahigabetuak kaleratzeko helburuarekin. Horrek lanpostuetako giroa asko hobetzen du, noski.

Zoriontasunaren rankingak ere aspaldikoak dira. Nazioarteko rankinga Barne Produktu Gordinarekin arabera egin ohi da, erosketak eta salmentak zenbatuz: esku

batetik bestera mugitutako diru-kopurua. Irizpide egokia ote da? Antidepressiboetan egindako gastuak edo kalitate gutxiko ura dela-eta botilako ura erosteak zoriontsuago egingo gaitu dirua gastatu dugulako? Horiexek dira Z. Baumanek botatako galderak.

Zoriontasuna neurtzeko bestelako modu bitxiak ere topa daitezke gaurko panoraman. Pittsburgheko Unibertsitatean, adibidez, Twiterretik bidalitako mezuen ikerketa burutu da. Twiterrek 250 milioi erabiltzaile ditu eta egunero 500 milioi txio bidaltzen dira. Zenbateko zoriontasuna dago mezu horietan? Algoritmo baten bidez 140 karakteretako mezuak arakatu dituzte, hainbat hitz *batetik bederatzirako* zoriontasun-eskalarekin puntuatuz. Era horretara, zoriontasunaren mapak automatikoki marrazten dira: egunik zoriontsuena, adibidez, igandea omen da; asteartea, berriz, zoritxarrekoena...

Kontua da zenbakien erabilerak dena konparagarria egin dezakeela, baina askotan zifren basamortuan irizpidea galtzen dugula. Ezagutzaren arlo guztietarako ez dauka balio bera... eta arlo batzuetan agian ez dauka baliorik. Kalkulu horien guztien azpimezua lehiakortasunarekin lotutako konparaketa dela uste dut, egungo oinarrizko ideologia. Datuak konparatu eta hobetu behar dira norbera bere buruarekin lehiari bada ere! Autosuperazioaren leloa indartsu dabil. Ez al gara *coach* eta errendimenduaren aldeko aholku psikologiko mordoekin bizi? Produkzioa eta errendimendua hobetzeko aholku psikologiko kontaezinak daude, bibliografia zabala gaur egun. Gidaliburuetan, adibidez, lana jolas moduan irudikatzea gonbidatzen gaituzte, edo emozioen kudeaketa pertsonala lantzerak. Emozioen goiko erpinean zoriontasuna kokatzen da: Nazioarteko Diru Funtza (NDF) erakundearen gaia 2014ko urteko batzarrean. Lehiakortasuna, zoriontasuna eta arrakasta kontzeptu bakarrean fusionatu nahi dituzte... eta jendarte hipermodernoak zoriontasuna mandamendu gisa pairatzen du.

Errendimendua eta talde lana

Lehiakortasunaren eta zoriontasunaren izenean aipatzen dira talde lanaren eta kooperazioaren abantailak. Taldean lan egitea, adiskidetasuna lantzea, esker onekoak izatea... historikoki ezkerak aldarrikatutako balioak neoliberalismoaren aldarrikapenak ere badira. Nola ulertu daiteke erabilera berri hori?

Diskurtso horren zinismoa «sozialismo neoliberal» gisa salatzen du W. Deviesek *Zoriontasunaren industria* liburuan. Kontua da balio horiek justifikatzeko modua, eta justifikatze horretan zurrizte ideologikoa ikusten du autoreak. Zertan datza?

Neoliberalismoaren arabera, talde lanak etekin indibidual hobe emango dizu. Etekinak, oro har, hiru erataria aipatzen dira: osasunaren ikuspegi neuroaletik, zoriontasunaren ikuspegi psikologikotik eta produkzioaren ikuspegi ekonomikotik.

Osasunaren ikuspegia neurozientzia sozialak zabaldu du. Neurozientziek, adibidez, bakardadearen arriskuaz ohartarazten gaituzte: ikerketen arabera, tabakismoak baino osasun-arrisku gehiago omen dauka bakarrik egoteak. Eta osasuntsu egoteko, burmuina zaintzeko, taldean parte hartzea ona omen da.

Bigarren ikuspegia psikologia positiboak babesten du. Opariak emateak eta altruista izateak zoriontsuago egingo zaitu. Baina laguntza hori ez al da autolaguntza kontua bilakatzen?¹

Hirugarren ikuspegia ekonomikoa da: taldeak indibidualki lehiakorrago eta efikazago egingo gaitu, irabaziek, beraz, gora egingo dute.

Jarrera altruisten 'etekinak' baino ez dira azpimarratzen talde-balioen justifikazio neoliberaletan. Ez al da apur bat tristea adiskidetasunaren matematika? Altruismoa hobekuntza fisiko, psikiko eta ekonomikoak justifikatzeko erabilia bada, logika egozentriko berberaren inguruan gabiltza. 'Sozialismo neoliberala' autooptimizazioaren eta hazkunde pertsonalaren leloan goraiatzen da, hiperindibidualismoaren diskurtsoan.

Diskurtso horren tranpa, beraz, talde lana soilik ikuspuntu neuronal, psikologiko edo etekin ekonomikoaren alde indibidualetik aztertzean datza. Eta tira, abantaila horiek baldin badaude, ongi etorriak! Horrek, aldiz, testuinguru politiko-soziala ezkuta dezake. Giza harremanak, adibidez, burmuin osasuntsua lortzeko entrenamendu gisa definituko ditugu? Horrela bada, harremanen zentzu politikoa aldatu egiten da.

Horregatik, diskurtsoak testuinguru instituzional eta politikoetan aztertu, ulertu eta txertatu behar dira. Adibide gisa, C. Felberrek bultzatutako «ongizatearen ekonomia» aipatu daiteke. Horren arabera, instituzioek praktika batzuk saritu eta beste batzuk zergatu beharko lituzkete, jendartearen interes orokorrak babesteko. Felberrek irizpide zehatzak aipatzen ditu enpresa baten funtzionamendua baloratzeko: irizpide ekologikoak, demokratikoak, duinak. Horien arabera enpresek praktika batzuk bultzatuko dituzte eta beste batzuk ez, ez baitira emankorrak izango. Baina horretarako indar politikoa behar da, eta talde lana interes orokorraren arabera definitu.

Gakoa ez da gizarte perfektua lortzea: jakin badakigu giza inperfekzioaz. Azurmendi bera inperfekzioaren filosofia sozial baten alde dago, ez inor desanimatzeko, ordea: «Desanimatu baino, ia desesperatzekoa ere bait da, bestela, gure beti perfektioa predikatzen eta inperfekzio artean ibiltzea. Purgatorioa ematen du. Sisiforen harria» (Azurmendi 1991: 57). Kontua da, inperfekzioak inperfekzio, jendarte justuagoa eraikitzea.

Gizakiaren definizioa eta politika

Zer da, beraz, gizakia? Galdera politikoa dugu hori, pertsona definitzeko erak, teorizatze moduak, bestelako jarrera etiko-politikoak bideratuko baitituzte: ez dago ondorio praktikorik gabeko teoriarik.

Egungo gizakiaren ohiko metafora gizaki neuronala da, eta definizio horrek despolitizaziora garamatza. Zure burmuina da zure ekintzen eta zure egoera sozialaren arduraduna? Arduratu al zara behar beste positiboa izaten edo burmuina behar beste entrenatzen osasuntsu egoteko? Giza harremanak pentsatzeko eta eraikitze orduan ondorio zuzenak dauzka definizio horrek.²

Gizakiaren definizioa, berriz, iheskorra da, aldakorra. Pentsamenduaren historian definitzeko hainbat saiakera izan dira: Aristotelesen hitzetan, animalia razionala

(hiztuna) edo politikoa; Hiponako Agustinentzat, Jainkoaren seme-alaba; Sofoklesen tragedian, Prometeo lotua; Sartrearen ikuspegitik, izaki irekia, beti proiektuan dagoena; Linneoren hitzetan, *homo sapiens*; *homo faber*, Bergsonen ustez; eta Huizingarentzat, berriz, *homo ludens*... Zein ote da lehenesten dugun ikuspegiaren ondorio politikoa?

Erantzunak erantzun, galdera bat izaten jarraitzen du, eta galdera horrek elkarriketan, harremanetan jartzen gaitu. Horrela, agian, gure arteko loturak elkarrekin pentsatu, zalantzan jarri eta bestelako espazioak eraiki ditzakegu.

Oharrak

1. Autoestimua kontzeptua indibidualismoari lotzen badiogu, adierazgarria da hitz horrek azken urteetan izandako arrakasta. 1987an, 300 egunkari aztertuta, 'autoestimu' hitza ez zen haietan behin ere agertzen. 2001ean, berriz, egunkari berberetan, 3.500 alditan aipatzen zen. Gure gaitzak autoestimu baxuaren ondorio dira soilik? Ez dago hain argi. Autoestimurik altuena, testen arabera, *serial killer*-ek lortzen dute: egindakoaz guztiz harro daude eta euren burua asko maite dute. Ez al da hobe autozalantza autoestimua baino gehiago aldarrikatzea?
2. Argi uzten du hori A. Arrieta Urtizberek *Gogoeta-bide irekiak* liburuan, 'Gizakia naturaren eta kulturaren artean' atalean.

Bibliografia

- Arrieta Urtizberea, Agustin (2019): *Gogoeta-bide irekiak*, Bilbo, EHU.
- Azurmendi, Joxe (1991): *Gizaberearen bakeak eta gerrak*, Donostia, Elkar.
- Bauman, Zygmunt (2017): *El arte de la vida*, Bartzelona, Paidós.
- Devies, William (2016): *La industria de la felicidad*, Bartzelona, Malpaso.
- Lipovetsky, Gilles (2006): *Los tiempos hipermodernos*, Bartzelona, Anagrama.
- Txapartegi, Ekai (2019): 'Filosofía en la era empresarial', in Antonio Casado (arg.): *Cultura dual*, Madril, Plaza y Valdés.

JAKIN

Martin Ugalde Kultur Parkea
Gudarien etorbidea, 29
20140 ANDOAIN
943 21 80 92
jakin@jakin.eus
www.jakin.eus